

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

УДК 342.5:355.2

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.6.7>

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ БРОНЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОЗОВОБ'ЯЗАНИХ В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДНІСТЬ ВИКЛИКАМ У РЕТРОСПЕКТИВНОМУ АНАЛІЗІ

Боброва Юлія Юріївна,

orcid.org/0000-0001-7511-3171

докторка юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Бобров Юрій Олександрович,

orcid.org/0000-0001-6164-4279

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник,
заслужений юрист України,
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

У статті проаналізовано ефективність правового механізму бронювання військовозобов'язаних в Україні під час мобілізації в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема проблематику наявного алгоритму бронювання за відповідними періодами (які автори ставлять за мету виокремити), повноваження відповідних органів держави щодо його покровового здійснення. Аналізується можливість досягнення справедливого балансу між інтересами держава та її обороноздатності у процесі бронювання, зокрема шляхи усунення дискримінації, виокремлюються позитивні практичні покращення та досі наявні недоліки, які потребують доопрацювання чи усунення.

Установлено, що натепер мобілізація є ключовим питанням воєнної безпеки держави, водночас не тільки можливістю протистояти агресивній політиці РФ на полі бою, а й узагалі питанням виживання української нації та існування нашої країни як незалежної, суверенної і соборної держави. Оскільки в умовах війни Росії проти України потреба комплектування Сил оборони якісним, військово навченим і мотивованим людським ресурсом (особливо з огляду на в рази переважаючий мобілізаційний потенціал держави-агресорки) є запорукою завоювання тактичної, оперативної та стратегічної переваги над противником. Отже, особливої уваги потребує законодавче врегулювання призову на військову службу за мобілізацією осіб з високим рівнем освіти та досвідом діяльності у високотехнологічних сферах (ІТ-технології, кібербезпека, бойове застосування безпілотних систем, штучного інтелекту тощо).

Виявлено, що натепер правове регулювання мобілізації загалом і бронювання зокрема має дискримінаційний характер щодо різних категорій військовозобов'язаних громадян та не забезпечує рівного підходу залежно від потреб комплектування Сил оборони, з урахуванням віку, освіти, практичного досвіду, сімейного стану, стану здоров'я тощо.

Обґрунтовано необхідність внесення змін до чинних нормативно-правових актів з питань мобілізації, зокрема, бронювання, з метою підвищення мотивації до військової служби, забезпечення соціального захисту мобілізованих громадян, удосконалення роботи територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, захисту прав, свобод та інтересів громадян у процесі мобілізації та бронювання в умовах воєнного стану.

Ключові слова: правовий режим воєнного стану, бронювання, мобілізація, військовозобов'язаний, періодизація.

Bobrova Yuliia, Bobrov Yurii. The legal mechanism for booking conscripts in Ukraine: meeting the challenges in retrospective analysis

The article analyzes the effectiveness of the legal mechanism for booking conscripts in Ukraine during mobilization under the legal regime of martial law, in particular, the problems of the existing booking algorithm for the relevant periods (which the authors aim to isolate), the powers of the relevant state bodies regarding its step-by-step implementation. The possibility of achieving a fair balance between the interests of the state and its defense capabilities in the booking process is analyzed, including ways to eliminate discrimination, positive practical improvements and still existing shortcomings that require refinement or elimination are identified.

It is established that at present the issue of mobilization is a key issue of the military security of the state, and not only the opportunity to resist the aggressive policy of the Russian Federation on the battlefield, but also the issue of the survival of the Ukrainian nation and the existence of our country as an independent, sovereign and united country. Since in the conditions of Russia's war against Ukraine, the need to staff the Defense Forces with high-quality, militarily trained and motivated human resources (especially considering the many times superior mobilization potential of the aggressor state) is a guarantee of gaining tactical, operational and strategic advantage over the enemy. Therefore, special attention is required to the legislative regulation of conscription for military service by mobilizing individuals with a high level of education and experience in high-tech areas (IT technologies, cybersecurity, combat use of unmanned systems, artificial intelligence, etc.).

It has been revealed that today the legal regulation of mobilization in general and reservation, in particular, are discriminatory in nature towards different categories of citizens liable for military service and does not provide an equal approach depending on the needs of staffing the Defense Forces, taking into account age, education, practical experience, family status, health status, etc.

The need to amend the current regulatory legal acts on mobilization, including reservation, is substantiated in order to increase motivation for military service, ensure social protection of mobilized citizens, improve the work of territorial recruitment and social support centers, protect the rights, freedoms and interests of citizens during mobilization and reservation under martial law.

Key words: legal regime of martial law, reservation, mobilization, conscript, periodization.

Постановка проблеми. Збройна агресія РФ зумовила необхідність трансформації наявних механізмів правового регулювання питань мобілізації загалом і бронювання зокрема, а також виникнення нових правових інститутів. Так, нормативне закріплення правовідносини із бронювання військовозобов'язаних міститься в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [1] і ухвалених на його реалізацію підзаконних нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України, тоді як практична їх реалізація відбулася в кілька етапів, визначення яких поставили собі за мету автори.

Нормативне закріплення бронювання військовозобов'язаних перебуває в постійній динаміці, законодавець намагається його адаптувати до стрімких перемін у сучасних воєнних реаліях, намагаючись встановити справедливий

баланс між обороноздатністю та економікою, а також потребами забезпечення життєдіяльності населення в особливий період. Наведене породжує дилеми у визначенні важливості тих чи інших підприємств, установ, організацій для держави; урахуванні чи неврахуванні та яких саме критеріїв їх критичності; виборі першочергово необхідних професій тощо. Для забезпечення правової визначеності з окреслених питань суспільство вимагає чітких однозначних відповідей на них, з урахуванням справедливості та рівного підходу до всіх категорій військовозобов'язаних.

З огляду на викладене необхідним є приведення механізму бронювання військовозобов'язаних в Україні до єдиного уніфікованого правового стандарту, шляхом усунення явно неоднозначних і дискримінаційних його положень заради уникнення маніпуляцій і зловживань

з боку державних органів, належного сприйняття суспільством завдань мобілізації, з урахуванням історичного досвіду, починаючи з моменту отримання Україною незалежності в 1991 р.

Метою дослідження є аналіз правових аспектів механізму бронювання військовозобов'язаних в Україні для визначення їхньої відповідності сучасним викликам мобілізації в Україні з урахуванням потреб національної економіки, Сил безпеки й оборони, можливостей покращання і вдосконалення.

Стан наукової розробки. Аналіз наявних досліджень засвідчив, що питання бронювання військовозобов'язаних, незважаючи на його актуальність, усе ж залишається дискусійним, особливо в контексті його правової визначеності, чіткості, прозорості тощо. Незважаючи на наявність численних публікацій із даної проблематики, більшість з них мають публіцистичний характер, тоді як станом на тепер відсутні ґрунтовні напрацювання з питань ефективності наявного правового механізму бронювання в умовах правового режиму воєнного стану. Отже, дане дослідження є актуальним і своєчасним.

Виклад основного матеріалу. Буквальне тлумачення слова «бронювати» – надавати кому-небудь право розпоряджатися, володіти ким-, чим-небудь; закріпляти за ким-, чим-небудь [4]. Тоді як нормативне його розуміння зводиться до виду строкової відстрочки від призову за мобілізацією, основною метою якого є збереження справедливого та виправданого балансу між збереженням економічного потенціалу країни та забезпеченням її обороноздатності. І хоча даний термін не був визнаний словом року та не належить до неологізмів, однак за частотою вживання і актуальністю пошуку в інтернеті не надто від них відстає, що свідчить про запит суспільства на розуміння даної правової категорії.

В історичній ретроспективі правовий механізм бронювання військовозобов'язаних пройшов такі етапи.

I етап. Мирний час – з моменту проголошення незалежності України й до початку Антитерористичної операції, спричиненої анексією частини території

України (АРК, окремі райони Донецької та Луганської областей).

Так, підпорядковані незалежній державі військові формування перебували на штатах мирного часу. З метою формування мобілізаційного резерву були ухвалені нормативно-правові акти для забезпечення комплектування сил оборони людським ресурсом у разі загрози воєнної агресії іншої держави та переведення їх на штати воєнного часу. Для забезпечення діяльності органів державної влади, функціонування економіки, підприємств, установ і організацій, підтримання життєдіяльності населення під час правового режиму воєнного стану постала необхідність бронювання військовозобов'язаних громадян.

У Збройних силах України й інших, утворених відповідно до закону, військових формуваннях були розроблені плани мобілізаційного розгортання, які періодично уточнювались (погоджувались) з органами влади, підприємствами, установами й організаціями в частині забезпечення мобілізаційним ресурсом. Останні складали та погоджували у встановленому порядку списки заброньованих працівників.

II етап. Особливий період, оголошений з початком Антитерористичної операції і до захоплення РФ трьох українських військових кораблів та їх екіпажів у Керченській протоці 25 листопада 2018 р.

Вказані події зумовили проведення протягом 2015 р. часткової мобілізації в Україні, оголошеної Указом Президента України «Про часткову мобілізацію» від 14 січня 2015 р. № 15/2015 [2], з огляду на що постала гостра необхідність удосконалення нормативно-правових механізмів питань мобілізації загалом і бронювання з метою швидкого реагування на виклики воєнної агресії проти України. Так, був затверджений чіткий Перелік посад і професій військовозобов'язаних, які підлягають бронюванню на період мобілізації та на воєнний час і працюють у місцевих органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування та на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери їх управління або залучаються до виконання мобілізаційних завдань (замовлень).

Алгоритм бронювання військово-зобов'язаних протягом особливого періоду полягав у такому. Суб'єкти бронювання (підприємства, яким встановлено мобілізаційні завдання; підприємства, установи й організації, які здійснюють виробництво товарів, необхідних для забезпечення потреб ЗСУ, інших військових формувань; підприємства, установи, організації, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення) подавали списки заброньованих працівників у кількості не більше 50% до відповідного ЦОБВ, Мінстратегпрому чи за підпорядкуванням. Указані списки надалі скеровувалися до Міністерства оборони та погоджувалися з Генеральним штабом (СБУ, Службою зовнішньої розвідки), після перевірки та погодження ними надсилалися до Мінекономіки, яке ухвалювало рішення про бронювання чи відмову у бронюванні військовозобов'язаних. Це рішення було підставою для надання військовозобов'язаному відстрочки. Військовозобов'язані керівники зазначених підприємств та їхні заступники бронювалися незалежно від військового звання, віку та військово-облікової спеціальності. На кінцевому етапі списки заброньованих працівників подавалися до відповідних територіальних військових комісаріатів, які вели облік заброньованих працівників.

III етап. З введенням воєнного стану у 2018 р. (із 26 листопада 2018 р. по 26 грудня 2018 р.) і до початку широкомасштабної збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р.

Цей етап характеризувався практичним відпрацюванням чинних положень нормативно-правових актів з питань бронювання, зокрема наявного на той час його алгоритму, що дало змогу дійсним чином перевірити підстави критичності суб'єктів бронювання; обґрунтованості віднесення відповідних посад працівників до числа заброньованих; визначення допустимої кількості заброньованих тощо. Суттєвих змін нормативно-правове регулювання означених питань у цей період не зазнало.

IV етап. З початку широкомасштабної збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р. дотепер.

Російсько-українська війна гостро актуалізувала питання нормативно-правового регулювання мобілізації та бронювання, з огляду на що відповідь на більшість її викликів було надано в постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» від 27 січня 2023 р. № 76 [3]. До вказаного акта Урядом внесені станом на тепер понад 25 змін, які суттєво вдосконалили систему й алгоритм бронювання.

Сучасне національне законодавство визначає можливість отримати відстрочки від мобілізації шляхом бронювання лише для вичерпного переліку військовозобов'язаних, які пропонуються до бронювання на період мобілізації та на воєнний час, працюють або проходять службу:

- в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування;

- в органах державної влади, інших державних органах, Національній поліції, Національному антикорупційному бюро, Державному бюро розслідувань, органах прокуратури, БЕБ, ДСНС, Державній кримінально-виконавчій службі, Службі судової охорони, у судах, установах системи правосуддя та органах досудового розслідування, а також на штатних посадах патронатних служб державних органів, юрисдикція яких поширюється на всю територію України;

- на підприємствах, в установах і організаціях, які в установленому порядку визначено критично важливими для забезпечення потреб Збройних сил, інших військових формувань в особливий період (критично важливі підприємства);

- на підприємствах, в установах і організаціях, які в установленому порядку визначено критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період (критично важливі установи);

- у спеціалізованих установах ООН, міжнародних судових органах, міжнародних і неурядових організаціях і установах, членом, учасником або спосте-

рігачем у яких є Україна відповідно до укладених міжнародних договорів України;

– в операторах протимінної діяльності, які проводять розмінування (гуманітарне розмінування) відповідно до законодавства (оператори протимінної діяльності) [3].

Нині бронювання військовозобов'язаних здійснюється в електронній формі (засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Дія») незалежно від військового звання, віку та військово-облікової спеціальності. Уряд затвердив критерії та порядок, за якими здійснюється визначення підприємств, установ і організацій, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення, потреб Збройних сил, інших військових формувань в особливий період [3].

Варто зазначити, що норма про недискримінацію за ВОС діє лише з 5 червня 2024 р., тоді як до цієї дати існував перелік дефіцитних спеціальностей, визначених у листі Генштабу, приналежність до яких не давала права на бронювання, навіть за наявності всіх інших на те правових підстав.

Означений вище електронний алгоритм бронювання військовозобов'язаних дозволив, на наш погляд, звести до мінімуму: особисту комунікацію керівників критично важливих підприємств/установ із працівниками ТЦК та СП; необґрунтовану відмову чи затягування із бронюванням працівників. Указане максимально знизило корупційні ризики під час вирішення зазначеного питання.

Електронний алгоритм бронювання, установлений актом Уряду, включає такі кроки, як:

1) подачу керівником критичного важливого підприємства/установи електронної заяви на порталі «Дія» зі списком заброньованих військовозобов'язаних;

2) отримання керівником на електронну пошту результатів розгляду заяви про бронювання протягом доби;

3) автоматичне переведення заброньованого військовозобов'язаного на спеціальний військовий облік і відображення цих даних у застосунку «Резерв+» за умови:

– перебування на військовому обліку;
– уточнення персональних даних через центри надання адміністративних послуг або електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного, резервіста, або в територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки за місцем перебування;

– непереходу в розшуку;

4) завантаження витягу про бронювання на порталі «Дія» та відображення інформації про бронювання у військово-обліковому документі в електронній формі.

З огляду на те, що бронювання має строковий характер, його термін обмежується:

– строком проведення мобілізації;

– строком дії контракту (договору) на поставку товарів, виконання робіт і надання послуг, необхідних для забезпечення потреб Збройних сил, інших військових формувань;

– 12 місяців: для військовозобов'язаних критично важливих установ і операторів протимінної діяльності; строком договору (контракту) або строку, на який їх обрано (призначено); для військовозобов'язаних, у спеціалізованих установах ООН, міжнародних судових органах, міжнародних і неурядових організаціях і установах, членом, учасником або спостерігачем у яких є Україна відповідно до укладених міжнародних договорів України [3].

Законодавцем повноваження з формування та ведення Єдиного переліку органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, які мають право бронювати військовозобов'язаних на різних підставах, окрім релігійних організацій, покладено на Мінекономіки. Включення, внесення змін або ж вилучення з даного переліку здійснюються на підставі поданого уповноваженою особою Мінекономіки або керівником державного органу повідомлення засобами порталу «Дія» з використанням електронного підпису.

Віднесення підприємств, установ і організацій до критично важливих для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в осо-

бливий період (критично важлива установка), а також критично важливих для забезпечення потреб Збройних сил, інших військових формувань в особливий період (критичне підприємство) здійснюється на підставі відповідних критеріїв.

Наприкінці 2024 р. Уряд завершив аудит рішень щодо визначення підприємств, установ і організацій критично важливими, за результатами якого 95% із них зберегли цей статус. Однак під час аудиту були виявлені такі порушення:

1) різке та необґрунтоване зниження зарплати працівникам після отримання підприємством статусу критично важливого;

2) використання різних моделей для понаднормового збільшення чисельності заброньованих;

3) включення до переліку критично важливих підприємств, які по суті не є критичними для економіки [6].

Хоча за наслідками вказаного аудиту було збережено наявний алгоритм визначення критичності для підприємств, установ і організацій, однак передбачено нові додаткові критерії. Так, нововведенням стало обов'язкове щомісячне нарахування заробітної плати протягом строку, на який надано відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації та на воєнний час, не нижче за розмір мінімальної заробітної плати по країні, помноженої на коефіцієнт 2,5 (приблизно 20 тисяч гривень), а для державних органів запроваджено новий обов'язковий критерій – відсутність заборгованості зі сплати усіх видів податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Надалі алгоритм бронювання військовозобов'язаних було змінено в частині скерування списків до Міністерства оборони України замість Генерального штабу ЗС України [5], що видається цілком логічним з огляду на те, що питання бронювання до основних завдань Генштабу не належать [7]. Натомість саме за Міноборони визначені повноваження подавати в установленому порядку пропозиції щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та воєнний час на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери управління Міно-

борони та яким встановлено мобілізаційні завдання (замовлення), а також здійснення контролю за обліком таких військовозобов'язаних [8].

З листопада 2024 р. на посилення мобілізаційних заходів змінено максимально можливу кількість військовозобов'язаних, які можуть бути заброньовані на одному підприємстві, зі 100% на не більше ніж 50% від загальної їх кількості відповідних категорій. Зазначена кількість може бути збільшена за окремим рішенням Міністра оборони України [9]. А вже у грудні 2025 р. ведено норму про те, що кількість військовозобов'язаних, які підлягають бронюванню, може становити понад 50% за рішенням Міноборони, ухваленим на підставі пропозицій (рекомендацій) Міжвідомчої робочої групи [10].

Водночас з метою підтримання позитивного балансу між потребами сил оборони держави та функціонуванням сектору економіки, який є критично важливим для забезпечення потреб Збройних сил України, інших військових формувань, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період, у сфері оборонно-промислового комплексу законодавець допустив можливість бронювання строком на 45 календарних днів працівників, у яких є проблеми з військовим обліком [11].

Резюмуючи, відзначимо, що рішеннями Уряду систематично вносяться зміни до постанови № 76 від 23 січня 2023 р., яка натеper залишається базовим документом з питань бронювання, щодо уточнення критеріїв критичності підприємств, установ і організацій; переліку військовозобов'язаних, що підлягають бронюванню, їх категорій тощо.

Висновки. Нормативно-правове закріплення питання бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації під час правового режиму воєнного стану в Україні перебуває в постійній динаміці. Законодавець прагне максимально адаптувати його до стрімких змін у сучасних воєнних реаліях, намагаючись встановити справедливий баланс між обороноздатністю країни та функціонуванням її економіки, а також потребами забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Водночас варто визнати, що встановлені державою протягом 2022–2025 рр. правила бронювання військовозобов'язаних громадян не мали системного характеру, а більшою мірою були спрямовані суто на вирішення нагальних питань забезпечення людським ресурсом Сил оборони, що у стратегічній перспективі не допомогло комплексно вирішити мобілізаційні проблеми держави, що воює.

Детермінована безпековими викликами, запропонована авторами періодизація розвитку та вдосконалення правового механізму бронювання дає змогу систематизувати та кодифікувати нормативно-правові акти з досліджуваної проблематики, а також визначити шляхи вирішення наявних проблем з урахуванням уже набутого позитивного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
2. Про часткову мобілізацію : Указ Президента України від 14 січня 2015 р. № 15/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/152015-18276>
3. Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час : постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#Text>
4. Словник української мови : в 11 т. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=%D0%B1%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8>
5. Деякі питання бронювання військовозобов'язаних під час воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2024 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2024-%D0%BF#Text>
6. Усі критично важливі підприємства повинні підтвердити свій статус до 28 лютого 2025 р. Уряд вніс зміни до постанови про бронювання. *Офіційний сайт Мінекономіки*. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/57ba8c7b-23a5-4d2b-ab78-11918d579fc4?lang=uk-UA&title=ZminiDoPostanoviProBroniuvannia>
7. Про Положення про Генеральний штаб Збройних сил України, затверджене Указом Президента України від 30 січня 2019 р. № 23/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text>
8. Положення про Міністерство оборони України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 р. № 905). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>
9. Деякі питання бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час : постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2024 р. № 1332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1332-2024-%D0%BF#Text>
10. Деякі питання бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час : постанова Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2025 р. № 1608. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1608-2025-%D0%BF#Text>
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо організації трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 9 жовтня 2025 р. № 4630–IX

Стаття надійшла в редакцію: 09.11.2025

Стаття прийнята: 05.12.2025

Опубліковано: 22.12.2025

